УКРАЇНСЬКА МОВА

в таблицях та схемах

для учнів початкових класів

Правила та орфограми

Визначення та приклади

Розбір слів і речень

ТОРСІНГ®

Prava

УКРАЇНСЬКА МОВА
в таблицях та схемах

для учнів початкових класів

Правила та орфограми

Визначення та приклади

Розбір слів і речень

ПП «Торсінг плюс»
Харків
2011

ББК 74.268.1УКР
К93

Методичний супроводжуючий:
Тайна Л. А., учитель вищої категорії НВК № 310 «Сузір'я» м. Київ,
учитель-методист, академік освіти України

Наукова редакція
КРУГЛЯКОВА Наталя Василівна

УКРАЇНСЬКА МОВА В ТАБЛИЦЯХ ТА СХЕМАХ
ДЛЯ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

Редактор *Тонкошкур М. В.*
Дизайн обкладинки Лабанної С. А.
Коректор Єрмакова І. В.
Комп'ютерне макетування Кальчуба О. Ю.

Підписано до друку 15.10.2011. Формат 84х108 1/8.
Друк офсетний. Гарнітура Журнальна рубана. Обл.-вид. арк. 3,0.
Тираж 4000 екз. Зам. 34 1-4

Видавець публікує за дозволом ФОП Шакуро М. В.

«ТОРСІНГ ПЛЮС»
Свідоцтво серія ДК № 2340 від 01.09.06 р.

З питань видання звертатись за адресою:
61057, м. Харків, вул. Сумська, 33.
Тел./факс (057) 757-10-28, тел. 719-80-70.
E-mail: office@torsing.com

Книги — поштою 61057, м. Харків, а/с «Книгопошта».
Тел.: (057) 719 80 80.
0-800-50-10-26 безкоштовно з усіх стаціонарних телефонів України
Інтернет-магазин: www.torsing.com

Свідоцтво державної реєстрації суб'єкта видавничої справи
від 19.08.2010 р. № 01.03.02-04/58126

Надруковано з готових діапозитивів
у ВАТ «Харківська книжкова фабрика ім. М. В. Фрунзе»,
61057, м. Харків, вул. Донця-Донецького, 6.9

Круглякова Н. В.
К93. Українська мова в таблицях та схемах для учнів початкових класів. — Х.: "ТОРСІНГ ПЛЮС", 2011. — 64 с.
ISBN 978-611-030-056-6

У посібнику пропонуються тематичні матеріали з української мови у таблицях і схемах. Така форма дозволяє не тільки швидко знайти потрібне правило чи орфограму, закріпити пройдений матеріал, а й включити візуальну інформацію, активізувати її на практиці.

Видання стане у пригоді при вивченні складних тем, адже з такою наочністю і докладно пояснювати нові поняття на уроках. Потрібний матеріал дасть змогу ефективно оцінювати прикладні теми і виконати вправи у зошитах.

А ще як вже є гарне чорнило для підготовки до Державної підсумкової атестації у 4-му класі. З її допомогою можна швидко повторити увесь програмовий матеріал курсу української мови.

Видання призначене для учнів початкових класів, їхніх батьків та учителів.

ББК 22.1я 721

ISBN 978-611-030-056-6

© Круглякова Н. В., 2010
© ФОП Шакуро М. В., макет, 2011

Любий друже!

Ти вивчаєш українську мову — одну з наймелодійніших мов у світі. Для того щоб твоя мова була схожою на пісню, була правильною і зрозумілою, а прикрі помилки не псували її, тобі доведеться запам'ятати багато правил, вивчити складні орфограми і навчитися правильно ставити розділові знаки. Кожна нова шкільна тема — це чергова сходинка до знань, тому жодної з них не можна пропустити. Те, що ти вивчиш зараз, буде потрібне тобі упродовж усього життя.

Автори посібника пропонують шкільний матеріал у таблицях і схемах. Така форма допоможе не тільки швидко знайти потрібне правило чи визначення, закріпити пройдений матеріал, а й навчитися аналізувати інформацію, застосовувати її на практиці.

Посібник стане тобі у нагоді при вивченні складних тем, адже в ньому послідовно і докладно пояснюються основні поняття та визначення. Навчальний матеріал дасть змогу самостійно опанувати пропущені теми і заповнити прогалини у знаннях.

А ще ця книга буде тобі опорою при підготовці до державної підсумкової атестації у 4-му класі. З її допомогою ти швидко повториш увесь програмовий матеріал курсу початкової школи.

Бажаємо успіхів у навчанні!

ГОЛОСНІ ЗВУКИ

! В українській мові 6 голосних звуків:

[а], [о], [у], [е], [и], [і]

Голосні звуки утворюються музикальними тонами за допомогою голосу. Струмінь повітря вільно проходить через органи мовлення. Немає ніяких перешкод: [а], [и], ...

Голосні звуки на письмі позначаються 10 буквами:
а, о, у, е, и, і, є, ї, ю, я.

[а]		[о]	[у]		[е]		[и]	[і]	
а	я	о	у	ю	е	є	и	і	ї

Голосні звуки — наймузикальніші звуки української мови.

Букви **є, ю, я** можуть позначати **один** голосний звук і пом'якшувати попередній приголосний у таких випадках:

синє	роблю	земля
[е]	[у]	[а]

Букви **є, ю, я** можуть позначати **два** звуки у таких випадках:

На початку слова	Після голосного	Після апострофа
Єва	мос	п'єса
↑	↑	↑
[йе]	[йе]	[йе]
Юра	мию	б'ються
↑	↑	↑
[йу]	[йу]	[йу]
Яма	твоя	бур'ян
↑	↑	↑
[йа]	[йа]	[йа]

Буква ї завжди позначає два звуки [йі]:

їжачок	від'їзд
↑	↑
[йі]	[йі]

ПРИГОЛОСНІ ЗВУКИ

! У сучасній українській мові 32 приголосні звуки.

При творенні приголосних звуків повітря, проходячи через органи мовлення, долає перешкоди. Тому приголосні звуки утворюються за участю не тільки голосу, але й **шуму**

М'ЯКИЙ ЗНАК

М'який знак (ь) не позначає окремого звука, а вказує на те, що попередній приголосний звук вимовляється м'яко:

сіль [с'іл']

АПОСТРОФ

В українській мові вживається знак — **апостроф**, що позначає роздільну вимову звуків:

м'який, об'їзд, бар'єр

1. Апостроф ставиться після букв **б, п, в, м, ф,** та **р** перед буквами **я, ю, є, ї,** які позначають два звуки [йа], [йу], [йе], [йі]:

м'ята, в'юк, солов'ї, б'є

2. Апостроф пишеться після префіксів із кінцевим твердим приголосним перед буквами **я, ю, є, ї,** що позначають два звуки: [йа], [йу], [йе], [йі]:

роз'яснити, під'їхати, об'єднати

ЯКІ СЛОВА ТРЕБА ПИСАТИ З БУКВОЮ Ґ?

ґáва	ґаздúня	ґóґель-мóґель	ґрéчність
ґáвити	ґатýнок	ґéдзь	аґрус
ґаґáра	ґвалт	ґрати	ґáнок
ґáзда	ґрýнт	ґýдзик	ґирлúга

У деяких словах можуть вживатись як Г, так і Ґ: *хурдига — хурдиґа, гума — ґума* тощо.
Можуть вживатись як Г, так і Ґ і в іншомовних **власних назвах:** *Гарібальді — Ґарібальді, Гданьськ — Ґданьськ* тощо.

М'ЯКІ І ТВЕРДІ ПРИГОЛОСНІ ЗВУКИ

Тверді приголосні звуки

Б П В М Ф Д Т З ДЗ С Ц Л Н Р Г Ґ
К Х ДЖ Ж Ч Ш

М'які приголосні звуки

Д' Т' З' ДЗ' С' Ц' Л' Н' Р'

Найм'якіший приголосний [й'] **не має твердої пари**

Перед **[і]** або перед **я, ю, є** (без роздільної вимови) пом'якшуються:

Б' П' В' М' Ф' Г' Ґ' К' Х' Ж' ДЖ' Ч' Ш'

Мирити, жабеня, бездоріжжя, тиша, затишшя

мирити
↑
[м]
твердо!

місто
↑
[м']
пом'якшується!

жабеня
↑
[ж]
твердо!

бездорі**ж**ж**я**
↑
[ж':а]
пом'якшується!

ти**ш**а
↑
[ш]
твердо!

зати**ш**ш**я**
↑
[ш':а]
пом'якшується!

Приголосні [ж], [ч], [ш], [дж] перед голосними [а], [о], [у], [е], [и] та перед приголосними в українській мові вимовляються підкреслено **твердо**:

джерело	дужче	дочка
↑	↑	↑
[дж]	[ж]	[ч]
твердо!	твердо!	твердо!

ГЛУХІ ТА ДЗВІНКІ ПРИГОЛОСНІ ЗВУКИ

Приголосні звуки, які **утворюються лише за допомогою шуму**, називаються **глухими**.

Приголосні звуки, які утворюються за допомогою **голосу і шуму**, називаються **дзвінкими**.

ПАРНІ ДЗВІНКІ ТА ГЛУХІ ПРИГОЛОСНІ

ДЗВІНКІ ПРИГОЛОСНІ														
Б	Г	Ґ	Д	Ж	ДЖ	З	ДЗ	—	В	Й	Л	М	Н	Р
ГЛУХІ ПРИГОЛОСНІ														
П	Х	К	Т	Ш	Ч	С	Ц	Ф	—	—	—	—	—	—

Літера щ позначає два приголосні звуки: [ш] + [ч].

щасливий — [шч]

щиро — [шч]

що — [шч]

Сполучення двох букв дж, дз може позначати один звук. Це відбувається лише тоді, коли дж або дз стоять у корені слова. У звуковому записі ці звуки позначаються як [д͡ж], [д͡з].

бджілка — [д͡ж] *один звук!*

дзвоник — [д͡з] *один звук!*

джерело — [д͡ж] *один звук!*

Якщо ж звуки [д] і [ж] або [д] і [з] належать до різних частин слова (префікса й кореня, кореня й суфікса), то сполучення букв д і ж або д і з позначають два окремі звуки.

відживає — [д][ж] *два звуки!*

відзвук — [д][з] *два звуки!*

Подовження **м'яких** приголосних на письмі позначається двома однаковими буквами («:» — це знак подовження **звуку**).

вугі**лл**я → [л':а] → подовжений [л']

змага**нн**я → [н':а] → подовжений [н']

СКЛАД

Склад — це один звук або декілька звуків у слові, що вимовляються **одним поштовхом подиху**.

Скільки у слові голосних — стільки і складів.

написаний *рідниця*

Склад, на який падає наголос, називається **наголошеним** складом.

Склад, який вимовляється з більшою силою, називається **наголошеним** складом. Інші склади в слові **ненаголошені**.

грýші

наголошений склад ненаголошений склад

Правила поділу на склади

1) у словах з відкритим складом складоподіл відбувається після голосного:

ха-ти, ве-че-ря;

2) якщо у слові є збіг двох і більше приголосних, причому перший із них глухий, то складоподіл відбувається після голосного:

рі-чці, по-сто-я-ти, ві-кно;

3) якщо у словах є збіг приголосних, причому перший з них дзвінкий, а другий глухий, то складоподіл відбувається між цими приголосними:

книж-ка, гряд-ка, низ-ка;

4) до різних складів належать сусідні приголосні р, м, л, н, й, в:

нор-ма, кар-лик, пов-ний.

За кількістю складів слова бувають:

- **односкладові:** *день, сон, гай;*
- **двоскладові:** *парта, місто, стежка;*
- **багатоскладові:** *чарівниця, Україна.*

Залежно від того, на голосний чи приголосний звук закінчується склад, виділяють **відкритий** і **закритий** склади. Відкритий склад закінчується на **голосний** звук:

го-ло-ва, до-ро-га, ка-ли-на, ка-ні-ку-ли

Закритий склад закінчується на **приголосний** звук:

стіл, під-біг, мир-ний, квіт-ник,

кор-дон, без-хмар-ний

НАГОЛОС В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

Наголос — це вимова одного зі складів слова з більшою силою голосу:

дорóга (*шлях*) *дорогá* (*люба*)

У всіх словах української мови наголос падає на **голосний** звук:

мáти, *понедíлок*, *головá*

В українській мові наголос вільний, рухомий, тобто може стояти і на першому, і на передостанньому, й на останньому складі:

хáта, *хатúна*, *дíточóк*

Деякі слова мають **подвійний наголос**: *завждú* і *зáвжди*, *затúшно* і *зáтишно*, *помúлка* і *пóмилка*, *простúй* і *прóстий*.

Можливі різні варіації наголошення й у поетичній мові:

веснянúй — *весняни́й*,

калúновий — *калинóвий*

ПЕРЕНОС СЛІВ

Треба розрізняти поділ слова на склади і поділ слова для переносу частини слова на інший рядок.

вікно — *вік·но*

морква — *морк·ва*

Слова з одного рядка на другий слід переносити **по складах**, але не можна відривати одну літеру від кореня і префікса.

Правильно:	**Неправильно:**
гар·ний	*га·рний*
са·дів·ник	*са·ді·вник*
ви·грати	*виг·рати*

Одна літера в попередньому рядку не залишається і на наступний рядок не переноситься.

Правильно:	**Неправильно:**
олі·вець	*о·лівець*
уваж·ний	*у·важни·й*

Сполучення **йо, ьо** при переносі розривати не можна.

Правильно:	**Неправильно:**
ба·йок	*бай·ок*
сьо·го·дні	*сь·ого·дні*

Не можна при переносі розривати сполучення **дж, дз**, які позначають **один звук**.

Правильно:	**Неправильно:**
ґу·дзик	*ґуд·зик*
хо·джу	*ход·жу*

М'який знак та апостроф не можна відокремлювати від попередньої літери та переносити на наступний рядок.

Правильно:	Неправильно:
бур'-ян	*бур-'ян*
сіль-ський	*сіл-ський*

Не можна відривати ініціали від прізвища.

Правильно:	Неправильно:
Т. Г. Шевченко	*Т. Г.-Шевченко*

Не можна відривати скорочені назви мір від цифр, до яких вони належать.

Правильно:	Неправильно:
XXI ст.	*XXI - ст.*
15 см	*15 - см*

Слова зі збігом приголосних можна переносити по-різному:

зем-ля, зе-мля
сон-це, со-нце

ФОНЕТИЧНИЙ РОЗБІР СЛОВА

1. Поділіть слово на склади.
2. Запишіть кількість складів і їх характер (закритий — відкритий), який з них наголошений.
3. Запишіть слово звуками (зробіть звуковий запис).
4. Поставте наголос у звуковому записі.
5. Назвіть голосні звуки. Дайте їм характеристику (наголошені, ненаголошені).
6. Назвіть приголосні звуки. Дайте їм характеристику:
   а) за дзвінкістю і глухістю;
   б) за твердістю і м'якістю.
7. Підрахуйте кількість звуків і букв у слові.

Приклад фонетичного розбору слова

Мороз [морóз] мо-роз

2 склади, 1-й відкритий, ненаголошений, 2-й закритий, наголошений.

м → [м] — приголосний, дзвінкий, твердий

о → [о] — голосний, ненаголошений

р → [р] — приголосний, дзвінкий, твердий

о → [ó] — голосний, наголошений

з → [з] — приголосний, дзвінкий, твердий

5 букв, 5 звуків

БУДОВА СЛОВА

Розбираючи слово за будовою, спочатку треба виділити **закінчення** та **основу**.

! Змінна частина слова, що служить для зв'язку слів у реченні, називається **закінченням**.

! **Основа** слова — це частина слова без закінчення.

Для того щоб визначити закінчення слова, треба змінити слово.

Закінчення слова може бути **нульовим**.

Нульовим закінчення вважається тоді, коли в одній із форм слова його начебто немає, а при зміні слова закінчення з'являється:

птах∅ — основа, закінчення (нульове)

*птах*а — основа, закінчення

*рожев*ий — основа, закінчення

*рожев*а — основа, закінчення

співає — основа, закінчення

співають — основа, закінчення

Закінчення існують тільки у слів, які змінюються.

Незмінні слова зовсім не мають закінчень:

гарний *гарно*

немає закінчення!

КОРІНЬ СЛОВА

! **Корінь** — це спільна частина споріднених слів, що виражає їх основне лексичне значення.

Слова зі спільним коренем — це **споріднені** слова.

Для того щоб виділити **корінь слова**, потрібно записати декілька споріднених слів і знайти їх спільну частину:

підводний
вода
водяний — *вод* — корінь зі значенням: *відноситься до води*
водяник
безводдя

підводити
переводити — *вод* — корінь зі значенням *водити*
водити

Якщо в корені відбулося чергування голосних чи приголосних, то корінь залишається тим самим коренем, а слова з такими коренями — спорідненими.

нога — ніжка,

берег — прибережний

Не плутай споріднені слова з формами одного й того самого слова:

піч — печений — перепічка — пекар

споріднені слова

піч — печі — піччю — на печі

форми одного слова

СУФІКС

Суфікс — це частина слова, що стоїть **після кореня** і служить для утворення нових слів.

книжка *хлібець*

У словах, які мають закінчення, суфікс стоїть **перед** закінченням:

доброта *річний*

Багато слів мають **кілька** суфіксів: *учнівський*

ПРЕФІКС

! **Префікс** — це частина слова, що стоїть **перед** коренем і служить для утворення слів.

прадід∅ префікс *пра*

РОЗБІР СЛОВА ЗА БУДОВОЮ

1. Прочитайте слово. Змініть його та виділіть **закінчення**.

підводний *підводна*

2. Виділіть **основу** слова.

підводний

3. Визначте **корінь** слова, підібравши кілька споріднених слів:

підводний *вода* *водяник*

4. Виділіть **префікс** та **суфікс**.

підводний

PraVa

СЛОВОСПОЛУЧЕННЯ

Словосполучення — це поєднання двох або кількох самостійних слів, пов'язаних одне з одним за змістом і граматично (за допомогою закінчень або прийменників).

Наприклад:

як?

× *довго говорили*

куди?

× *виїхали з будинку*

Головне слово — це слово, від якого ставиться питання:

як?

× **працювати** *із задоволенням*

які?

весняні **квіти** ×

коли?

× **повернутися** *восени*

Залежне слово — це слово, до якого ставиться питання:

де?

× *навчатися у* **школі**

які?

солодкі *яблука* ×

з ким?

× *розмовляти з* **подругою**

РЕЧЕННЯ

! **Речення** — це слово або група слів, що об'єднуються єдиним змістом і виражають **закінчену думку**.

ТИПИ РЕЧЕНЬ

За метою висловлювання

Розповідні	Питальні	Спонукальні
! Речення, в яких про щось або про когось розповідається.	! Речення, в яких про щось або про когось запитується.	! Речення, в яких висловлюється спонукання до дії, заклик, прохання, наказ.
! У кінці ставиться крапка (.) або (!)	! У кінці ставиться знак питання (?)	! У кінці ставиться крапка (.) або (!)
Взимку пташки мерзнуть. *Україно моя, я так люблю тебе!*	*Як допомогти пташкам?*	*Підгодуйте пташок, допоможіть їм!*

За інтонацією	
Окличні	**Неокличні**
! Речення, які вимовляються з особливим почуттям (радістю, захопленням, тощо). *Як гарно в лісі навесні!* ! У кінці ставиться знак оклику (!) *Врятуйте птахів!*	! Усі речення, крім окличних. ! У кінці ставиться крапка (.) або знак питання (?) *Пташки подякують вам за допомогу.* *Де ховається сонце?*

За наявністю другорядних членів речення	
Непоширені	**Поширені**
! Речення, в яких є тільки головні члени речення — підмет і присудок. *Защебетали пташки.*	! Речення, в яких є другорядні члени речення. *Уранці весело защебетали пташки.*

ГОЛОВНІ І ДРУГОРЯДНІ ЧЛЕНИ РЕЧЕННЯ

Головні члени речення

Головні члени речення — **підмет** і **присудок**.

Підмет означає предмет, про який говориться у реченні, й відповідає на питання *хто? що?*

Присудок означає, що говориться про підмет, і відповідає на питання: *що робить? що зробить? що робив? яким є підмет? хто він такий? що з ним відбувається?*
Підмет і присудок завжди пов'язані між собою.
Наприклад:

Опеньки ростуть.
Білка запасається.
Василько — другокласник.

Другорядні члени речення

Члени речення, що доповнюють головні члени речення, називаються **другорядними**.
Члени речення підкреслюй так:
підмет _____ присудок _____
другорядні члени речення _____

Вирує навколо золота осінь.
На болоті достигає журавлина.
Розчервонілися соковиті плоди барбарису.
Ведмідь готує барліг.

ОДНОРІДНІ ЧЛЕНИ РЕЧЕННЯ

! Однорідні члени речення відносяться до одного й того самого слова, відповідають на одне й те саме питання і виступають одним і тим самим членом речення	! Можуть з'єднуватися за допомогою сполучників **і, й, а, але, та**. ! Перед сполучниками **а, але, та (=але)** завжди ставиться кома
! Однорідними можуть бути підмети, присудки, другорядні члени речення	! Вимовляються з перелічувальною інтонацією

РОЗДІЛОВІ ЗНАКИ ПРИ ОДНОРІДНИХ ЧЛЕНАХ РЕЧЕННЯ

о, о, о...	...о і о	а о, але о та (= але)	і о, і о, і о	о і о, о і о, о і о
Мама, тато, Оленка ходили до лісу.	У лісі вони збирали гриби і ягоди.	Мама не малює, а співає.	І я, і ти, і Сашко любимо читати.	Петрусь і Оленка, Дмитрик і Тетянка, Олесь і Марійка поїхали на екскурсію.

РОЗБІР ПРОСТОГО РЕЧЕННЯ

1. Яке це речення за метою висловлювання?
2. Яке це речення за інтонацією?
3. Речення поширене чи непоширене?
4. Підмет і присудок.
5. Другорядні члени речення.

Приклад розбору простого речення

Маленька дівчинка виразно читала вірш.

1. Розповідне.
2. Неокличне.
3. Поширене.
4.

що робила?

Маленька дівчинка виразно читала вірш.

5.

що робила?

Маленька дівчинка виразно читала вірш.

яка? *як?* *що?*

ТЕКСТ. БУДОВА ТЕКСТУ

Текст — це ряд речень, розташованих у певній послідовності і пов'язаних одне з одним за змістом і за допомогою різноманітних мовних засобів.

! Найменшою одиницею тексту є **речення**.

Речення у тексті об'єднуються в **абзаци**, **глави**, **розділи**.

Абзац — це відступ у новому рядку тексту.

Мабуть, кожна дівчинка вміє плести віночок — із жовтих сонечок-кульбаб, із кленових листочків — короною чи просто з'єднати в барвисте коло лісові й лугові квіти.

ЗАГОЛОВОК

Заголовок — речення, яке ставиться на початку тексту.

! **Заголовок** — одна з суттєвих ознак тексту. Наявність заголовка свідчить про **завершеність** тексту:

На вічну пам'ять Котляревському
Катерина
Великдень в Україні
Де вуха у коника?

МОНОЛОГ І ДІАЛОГ

Монолог — форма тексту, в якій ряд пов'язаних одне з одним речень оформляються в розгорнуте висловлювання **однієї особи**.

Ви, можливо, у школі уже чули про славну княжну Ольгу, могутню володарку України-Русі, матір хороброго князя Святослава. Тепер розкажу вам про її дитинство.

Діалог — форма тексту, в якій обмін висловлюваннями відбувається між учасниками розмови.

— Куди котишся, Дніпре? — стиха лопотить Зелений Шум.
— Пливуть-линуть мої хвилі, де світанки голубливі, — ллє слова Дніпро.

ЗМІСТОВНІ ТИПИ ТЕКСТІВ

Опис — це текст, у якому описуються ознаки предметів, явищ, тварин, людини.

Квіти улітку

Золоті, залиті сонцем луки. Там ніжно квіткує кульбаба. Вдень кожне розкрите суцвіття-кошичок нагадує маленьке сонечко. Вранці ж і ввечері вони закриваються, і луки стають зовсім зеленими.

Розквітли ніжними синьо-бузковими квіточками мишачий горошок, рожевими — польова гвоздика. Наче сині зірочки, з'явилися на полях волошки.

А. Волкова

Описувати можна по-різному, залежно від наміру. Якщо предмет або явище описуємо точно, конкретно, офіційно, то це **діловий опис**. Якщо образно — це **художній опис**. Якщо описуємо щось, повідомляючи перевірені дані, наукові факти — це **науковий опис**.

! **Міркування** — це текст, у якому стверджується або заперечується яке-небудь явище, факт, поняття.

Дарунки літа

У народі говорять, що літній день рік годує. Чому так кажуть? Кожен літній день і місяць — щедрий на подарунки. Недаремно називають червень рум'янцем року, хліборостом. У цьому місяці достигають трави, ростуть хліба, у кінці червня настають сінокоси.

За А. Волковою

! **Розповідь** — текст, у якому описуються події у певній послідовності.

Йорж

Голодна щука шукала, чим би поживитися. Нарешті вона помітила вирячкуватих йоржів, що збилися в купу біля самого дна річки.

Щука кинулася на йоржів, і тут відбулося несподіване. На місці мирних рибинок щука раптом виявила колючих страховиськ. Це йоржі розчепірили свої гострі плавці на спині та череві. До того ж випнули «щоки», засаджені гострими шипами.

ОРФОГРАМА

Орфограма — це написання слова, яке відповідає певному правилу (закону) і яке можна здійснити з помилкою, якщо літери писати без перевірки, тільки покладаючись на власну інтуїцію.

Остап, степ, тижневий, бойовий, ...

орфограми

ОРФОГРАМА «ВЕЛИКА БУКВА»

Інтуїтивно ми не можемо визначити, чи писати слово з великої букви, чи ні.
Тому велика буква **є орфограмою**.
З великої букви пишуться:

1. **Перше** слово тексту і **перше** слово після крапки, знаку питання, знаку оклику.

Ти *сам.* — перше слово тексту

Різдво. **Чекаєш** *коляди.* — перше слово речення

2. Власні імена, по батькові, прізвища, псевдоніми, прізвиська, клички тварин, назви дійових осіб у казках і байках.

Ярослав Довган, Леся Українка, Іван Багряний;

«Той, що в скалі сидить», Дядько Лев, Мавка

3. Астрономічні назви, назви держав, географічні назви (міст, морів, річок, океанів, гір, озер, вулиць).

планета **Марс**, **Чумацький Шлях**, *сузір'я* **Великого Пса**, *держава* **Україна**, *вулиця* **Коцюбинського**, *ріка* **Рейн**, *острів* **Ельба**, *місто* **Чернігів**

4. Дуже часто з великої літери починають кожен рядок у вірші (але це не обов'язково!).

Стояла я і слухала весну,
Весна мені багато говорила,
Співала пісню дзвінку, голосну,
То знов таємно-тихо шепотіла.

Слова, які **завжди** пишуться з великої літери, називають **власними** назвами:

Тарас, **У**країна, **Д**ніпро, **К**иїв

ОРФОГРАМА «Ь»

М'який знак (ь) **пишемо** в кінці слова для позначення м'якості кінцевого приголосного:

день ↑ [н'] *вітерець* ↑ [ц']

М'який знак (ь) **пишемо** в середині слова для позначення м'якості попереднього приголосного перед твердим приголосним:

Ольга — [л'г]

восьме — [с'м]

М'який знак (ь) **не** пишемо після 13 букв (б, п, в, м, ф, ж, ч, ш, щ, г, ґ, к, х), що позначають **тверді** приголосні, у **кінці слова** та в **середині слова**.

дріб — [б]

степ — [п]

кров — [в]

ріжте — [ж]

певний — [в]

М'який знак (ь) **не** пишемо після букви **р**, що стоїть у кінці слова чи складу:

Харків — [р]

Кобзар — [р]

лікар — [р]

М'який знак (ь) **не** пишемо в сполученнях **нж, нш, нч, нщ**:

тонший, менший, кінчик, інжир, погонщик

ОРФОГРАМА «СПРОЩЕННЯ У ГРУПАХ ПРИГОЛОСНИХ»

Українська мова уникає збігу кількох приголосних, бо їх важко вимовляти.

При спрощенні з трьох приголосних зазвичай «випадає» важкий для вимови середній приголосний. Він стає «третім зайвим».

писк — писнути
тріск — тріснути

Спрощення відбувається у таких групах приголосних:

ж~~д~~ж	→	жж	*тиждень — тижневий*
з~~д~~з	→	зз	*проїзд — проїзний*
с~~в~~с	→	сс	*вість — вісник*
с~~т~~с	→	сс	*щастя — щасливий*
с~~к~~с	→	сс	*блиск — блиснути*

Не завжди українській мові вдається уникнути «третього зайвого» приголосного. У таких випадках спрощення не відбувається:

хвастливий, пестливий, зап'ястний, кістлявий, хвастнути, шістнадцять, шістсот, шістдесят

хустка — хустці *піаністка — піаністці*
невістка — невістці *пустка — пустці*

ОРФОГРАМА «ЙО, ЬО»

! Слова, в яких використовуються сполучення букв «йо» та «ьо», у вимові звучать **майже однаково**. Тому це є типовою **орфограмою**.

«**йо**» вживають на початку слова: ***Йосип***, ***йорж***	«**ьо**» ніколи не вживається на початку слова чи складу: ~~ьо~~...
«**йо**» пишуть на початку складу після голосного: ***район***, ***знайомий*** голосний!	«**ьо**» пишуть у середині і в кінці складу після м'яких приголосних: ***бадьорий***, ***дзьоб*** [л'] [з'] приголосний!

«**йо**» вживається після приголосного тоді, коли перед «о» чується звук [й]:

серйозно ***Соловйов*** ***мільйон***

[р] [в] [л']

приголосний!

ШИПЛЯЧІ ЗВУКИ ТА ЇХ ПОЗНАЧЕННЯ БУКВАМИ

Букви ж, ч, ш, щ позначають шиплячі звуки:

[ж]	[ч]	[ш]	[шч]
↑	↑	↑	↑
ж	ч	ш	щ

Шиплячі звуки утворюються за допомогою голосу та особливого виду **шуму** — шипіння.

Буква щ завжди позначає два звуки [шч]

щ = [шч]

Дощ [дошч] — *3 літери, 4 звуки*

Щука [шчука] — *4 літери, 5 звуків*

ВЖИВАННЯ БУКВ И, І ПІСЛЯ Г, К, Х, Ж, Ч, Ш, Щ

Буква и пишеться *після* г, к, х, ж, ч, ш, щ у корені слів.

Правильно:	Неправильно:
гиря	*гіря*
кисень	*кісень*

У закінченнях іменників у множині:

після г, к, х	після ж, ч, ш, щ
И	І
ноги	*вужі*
Їжаки	*дачі*
дахи	*товариші*
	дощі

У закінченнях прикметників:

однина (чол. р.)	множина
після г, к, х, ж, ч, ш, щ	
И	І
дорогий	*дорогі*
легкий	*легкі*
лихий	*тихі*
свіжий	*погожі*
гарячий	*співучі*
молодший	*хороші*
найкращий	*ледащі*

У закінченнях дієслів:

однина	множина
И	І
мовчи	*мовчіть*
пиши	*пишіть*

АПОСТРОФ

Апостроф належить до **умовних знаків**.

Апостроф **пишемо**:

1. **При роздільній вимові** (коли після твердого приголосного і перед голосними [а], [у], [е], [і] звучить [й]): *буряк — бур'ян.*
   - Після **б, п, в, м, ф, р** (апострофні літери);
   - якщо перед **б, п, в, м, ф, р** стоїть голосний або р, який належить до кореня: *торф'яний, верф'ю, мереф'янський*;
   - перед **я, ю, є, ї**.

2. **У складних словах**, якщо перша частина закінчується на будь-який приголосний: *дит'ясла, пів'яблука.*

3. **Після префікса** на приголосний перед **я, ю, є, ї**: *над'ярусний, роз'ятрити, від'ємний.*

4. **У словах іншомовного походження**, коли наявний звук [й] і тверда роздільна вимова, апостроф буде писатися і після **г, к, х, ж, ч, ш**: *ін'єкція, Руж'є, К'яма, миш'як, об'єкт, комп'ютер.*

В українському імені **Лук'ян** і похідних ставимо апостроф.

Апостроф **не пишемо**:

1. Коли перед губним приголосним є інший приголосний (крім р), який належить до кореня: *свято, морквяний, мавпячий, цвях, дзвякнути, Святослав.*

2. Перед **йо**: *серйозний, Воробйов.*

3. Якщо **я, ю, є** позначають м'якість попередніх приголосних: *пюре, гравюра, манікюр, бяль, рядок, буря.*

ЧАСТИНИ МОВИ

Усі слова української мови є певними **частинами** мови: самостійними або службовими.

Самостійні частини мови (іменник, прикметник, дієслово, числівник, займенник, прислівник) означають предмети, їх ознаки, дії, кількість та ін.

Самостійні частини мови є **членами речення**.

Службові частини мови (прийменник, сполучник, частка та ін.) **не є** членами речення і потрібні для того, щоб здійснювати **зв'язок між словами** у реченні.

ІМЕННИК

Іменник — це самостійна частина мови, що означає **предмет** і відповідає на питання *хто? що?*

Предметом у науках про мову називають усе те, про що можна запитати: **що** *це?* або **хто** *це?* (*кінь, Оксана, дерево, повага*).

Іменники поділяються на: **власні** та **загальні** назви предметів:
власні — *Крим, Дніпро, Юрій Андрухович;*
загальні — *неділя, любов, їжак.*

Іменники поділяються на **назви істот** і **назви неістот**:
назви істот — *цап, водій, племінник;*
назви неістот — *стежка, море, нудьга.*

Іменники в однині мають форми чоловічого, жіночого і середнього родів:
чоловічий рід — *собака, Марс;*
жіночий рід — *кішка, Мапка;*
середній рід — *село, слово.*

Іменники змінюються за **відмінками** (*земля — землі — землю — землею — на землі*), **за числами**, мають форми **однини** і **множини** (*м'яч — м'ячі*).

У **реченні** іменники бувають **відметами** та **другорядними членами речення**:

хто?
Дівчинка *співає.*
відмет

про кого?
Я думаю про **собаку**.
другорядний член

НАЗВИ ВЛАСНІ І ЗАГАЛЬНІ

! **Загальні назви** — це узагальнені найменування **багатьох** однорідних предметів і явищ:

хата, хлопець, характер, мислення.

! **Власні назви** — це імена **окремих** осіб або назва **одного** існуючого у світі предмета:

Чорне море, Тарас Бульба.

Власними назвами бувають **словосполучення**:
«Той що греблі рве», Дядько Лев, Дід Мороз.

У **реченні** такі словосполучення є **одним** членом речення:

«Той, що греблі рве» попросив Потерчат допомогти
знайти його кохану Русалку.

НАЗВИ ІСТОТ І НЕІСТОТ

У мові **граматичне** вираження назв істот і неістот **не завжди** збігається з уявленням про **живе** й **неживе**.
Рослини (дуб, береза, цибуля) у **граматиці** відносяться до категорії **неістот**.
Назви **казкових персонажів**, що зовсім не існують у «реальному» світі (біс, чорт, русалка), у **граматиці** належать до категорії **істот**.

У **граматиці** іменники, що називають **осіб** і **тварин** і відповідають на питання **хто?**, означають назви **істот**: *дівчина, учень, ведмідь.*
У **граматиці** іменники, що називають **неживі** предмети і відповідають на питання **що?**, означають назви **неістот**: *гурт, бацила, вірус, морква.*

У назв істот форма **знахідного** відмінку співпадає з **родовим**, а у назв неістот — із **називним**:

Петрик приніс кошеня *і* кошик.
(кого? — назва істоти; що? — назва неістоти)

РІД ІМЕННИКІВ

Арістотель запропонував розбити всі іменники на три групи: чоловічого, жіночого і «ніякого» роду. В українській мові «ніякий» рід має назву **середнього**.
До іменників **чоловічого** роду належать ті, до яких можна підставити слова **він, мій**:

батько, ніж, квітень

До іменників **жіночого** роду належать ті, до яких можна підставити слова **вона, моя**:

мати, білочка, середа

До іменників **середнього** роду належать ті, до яких можна підставити слова **воно, моє**:

життя, кошеня, вікно

PraVa

ЧИСЛО ІМЕННИКІВ

Розрізняють 2 форми числа: **однина** і **множина**.

однина	множина
школа	*школи*
гора	*гори*

Є іменники, які вживаються **тільки в однині**:

молоко, цукор, чавун

Є іменники, які вживаються **тільки у множині**:

ножиці, ворота, Суми

ВІДМІНЮВАННЯ ІМЕННИКІВ

Змінювання форми слова за відмінками називається **відмінюванням**.

В українській мові слово **відмінки** підказує, що іменники з однією основою можуть бути **відмінні** один від одного.

В українській мові таких **відмінків** іменників можна виділити **сім**.
Кожний відмінок, окрім кличного, відповідає на певне питання, має своє значення і форму його вираження.

Таблиця відмінкових закінчень іменників

Однина

Відм.	Питання	ж. р.	ч. р.	сер. р.
Н.	хто? що?	-а (-я), □	-о, □	-о, (-е, -я)
Р.	кого? чого?	-и (-і, -ї)	-а (-я), -у (-ю)	-а (-я)
Д.	кому? чому?	-і (-ї)	-ові (-еві), -єві, -у (-ю)	у (-ю)
З.	кого? що?	-у (-ю), □	-а (-я), □	-о, (-е, -я)
О.	ким? чим?	-ю, -ою, -єю, -єю	-ом (-ем), -ом	-ом (-ем, -ям)
М.	на кому? у(на)чому?	-і (-ї)	-ові (-еві), -у (-ю), -і (-ї)	-і
Кл.	—	-о, -е, -є	-у (-ю), -е (-є)	-о, (-е, -я)

Множина

Відм.	Питання	ж. р.	ч. р.	сер. р.
Н.	хто? що?	-и, -і (-ї), -а	-и, -і (-ї),	-а (-я), -і
Р.	кого? чого?	□	-ів (-їв)	-ів, -ей, □
Д.	кому? чому?	-ам (-ям)	-ам (-ям)	-ам (-ям)
З.	кого? що?	-и (-і, -ї), □	-и, -ї, -ей	-а (-я), -і
О.	ким? чим?	-ами (-ями)	-ами (-ями)	-ами (-ями)
М.	на кому? у(на)чому?	-ах (-ях)	-ах (-ях)	-ах (-ях)
Кл.	—	-и, -і (-ї), -а	-и,-і(-ї),	-а (-я), -і

ЧОТИРИ ТИПИ ВІДМІН ІМЕННИКІВ

За відмінковими **закінченнями** іменники поділяються на 4 типи **відмін**.

Відміна	Рід	Закінчення називного відмінка однини	Приклади
I	жіночий чоловічий	а я	*вишня* *людина*
II	чоловічий середній	∅ о е я	*сніг∅* *дядько* *поле* *питання*
III	жіночий	∅	*піч∅*
IV	середній	∅ а я	*курча* *хлоп'я*

До IV відміни належать такі іменники середнього роду на -а, -я, при відмінюванні яких з'являються суфікси -ен, -ат, -ят:

курча — *курчати*,

ім'я — *імені*,

хлоп'я — *хлоп'яти*

ВІДМІНЮВАННЯ ІМЕННИКІВ І ВІДМІНИ

	Однина		Множина
Н.	*хто?* *що?*	*мама* *яблуня*	*мами* *яблуні*
Р.	*кого?* *чого?*	*мами* *яблуні*	*мам∅* *яблунь∅*
Д.	*кому?* *чому?*	*мамі* *яблуні*	*мамам* *яблуням*
З.	*кого?* *що?*	*маму* *яблуню*	*мам∅* *яблуні*
О.	*ким?* *чим?*	*мамою* *яблунею*	*мамами* *яблунями*
М.	*на кому?* *на чому?*	*мамі* *яблуні*	*мамах* *яблунях*
Кл.	—	*мамо* *яблуне*	*мами* *яблуні*

ВІДМІНЮВАННЯ ІМЕННИКІВ II ВІДМІНИ

	Однина			Множина	
Н.	*хто?* *що?*	*дитятко* *місто*	*учитель* *місяць*	*міста*	*учителі*
Р.	*кого?* *чого?*	*дитятка* *міста*	*учителя* *місяця*	*міст*	*учителів*
Д.	*кому?* *чому?*	*дитятку* *місту*	*учителю* *місяцю*	*містам*	*учителям*
З.	*кого?* *що?*	*дитятко* *місто*	*учителя* *місяць*	*міста*	*учителів*
О.	*ким?* *чим?*	*дитятком* *містом*	*учителем* *місяцем*	*містами*	*учителями*
М.	*на кому?* *на чому?*	*дитятку (ові)* *місті*	*учителеві (ю)* *місяці*	*містах*	*учителях*
Кл.	—	*дитятко* *місто*	*учителю* *місяце*	*міста*	*учителі*

ВІДМІНЮВАННЯ ІМЕННИКІВ III ВІДМІНИ

	Однина			Множина	
Н.	*хто?* *що?*	*мати* *тінь∅*	*ніч∅*	*матері* *тіні*	*ночі*
Р.	*кого?* *чого?*	*матері* *тіні*	*ночі*	*матеріє* *тіней*	*ночей*
Д.	*кому?* *чому?*	*матері* *тіні*	*ночі*	*матерям* *тіням*	*ночам*
З.	*кого?* *що?*	*матір∅* *тінь∅*	*ніч∅*	*матеріє* *тіні*	*ночі*
О.	*ким?* *чим?*	*матір'ю* *тінню*	*ніччю*	*матерями* *тінями*	*ночами*
М.	*на кому?* *на чому?*	*матері* *тіні*	*ночі*	*матерях* *тінях*	*ночах*
Кл.	—	*мамо* *тіне*	*ноче*	*матері* *тіні*	*ночі*

ВІДМІНЮВАННЯ ІМЕННИКІВ IV ВІДМІНИ

	Однина			Множина	
Н.	*хто? що?*	*лоша ім'я*	*немовля*	*лошата імена*	*малята*
Р.	*кого? чого?*	*лошати імені*	*немовляти*	*лошат∅ імен∅*	*малят∅*
Д.	*кому? чому?*	*лошаті імені*	*немовляті*	*лошатам іменам*	*малятам*
З.	*кого? що?*	*лоша ім'я*	*немовля*	*лошат∅ імена*	*малят∅*
О.	*ким? чим?*	*лошам іменем*	*немовлям*	*лошатами іменами*	*малятами*
М.	*на кому? на чому?*	*лошаті імені*	*немовляті*	*лошатах іменах*	*малятах*
Кл.	—	*лоша сім'я*	*немовля*	*лошата імена*	*малята*

МОРФОЛОГІЧНИЙ РОЗБІР ІМЕННИКА

1. Визначте, чи належить слово до частини мови «іменник».
2. Виділіть початкову форму слова — називний відмінок однини.
3. Визначте, власна чи загальна назва.
4. Назва істоти чи неістоти.
5. Рід.
6. Число.
7. Відмінок.
8. Відміна.
9. Синтаксична роль у реченні.

Приклад морфологічного розбору іменника

Шелестить тонким листом осика.

осика

1. Іменник.
2. Початкова форма — осика.
3. Загальна назва.
4. Неістота.
5. Жіночий рід.
6. Однина.
7. Називний відмінок.
8. І відміна.
8. Підмет.

Шелестить тонким листом осика.

підмет

PraVa

ПРИКМЕТНИК

! **Прикметник** — це самостійна частина мови, що вказує на **ознаку** предмета і відповідає на питання: *який? яка? яке? чий? чия? чиє?*

Термін «прикметник» утворено від слова «прикмета» — ознака:
зелений, зелена, зелене

Прикметники змінюються за **родами** (*веселий* — ч. р., *весела* — ж. р., *веселе* — с. р.), **числами** (*веселий* — однина, *веселі* — множина) та **відмінками**.

Форми прикметника залежать від форм іменника, з яким він узгоджується:
квітка (яка?) весняна — квітки (якої?) весняної

Синтаксична роль прикметника: у реченні він здебільшого буває означенням.

якої
На **золоту** квітку не можна було дивитися.

ЗМІНЮВАННЯ ПРИКМЕТНИКІВ ЗА РОДАМИ

Прикметники в однині вживаються у тому самому роді, що й іменники, до яких вони відносяться.

Прикметники **чоловічого** роду відповідають на питання який? і мають закінчення **-ий**, **-ій**, **-ий**:

*добр**ий** доробок, ранн**ій** сніданок, безкрайн**ій** світ*

Прикметники **жіночого** роду відповідають на питання яка? і мають закінчення -а, -я:

дружня сім'я, висока стеля

Прикметники **середнього** роду відповідають на питання *яке?* і мають закінчення -е, -є:

глибоке питання, синє море

У **множині** прикметники за родами **не змінюються**:

ж. р.
маленькі яблуні

ч. р.
маленькі стільці

с. р.
маленькі місця

ЗМІНЮВАННЯ ПРИКМЕТНИКІВ ЗА ЧИСЛАМИ

Прикметник стоїть у тому ж числі, що й іменник, з яким він пов'язаний:

однина однина
струнка ялиночка

множина множина
стрункі ялиночки

ВІДМІНЮВАННЯ ПРИКМЕТНИКІВ

Прикметник стоїть у тому самому відмінку, що й іменник, з яким він пов'язаний.

Початкова форма прикметника — **називний** відмінок **однини чоловічого** роду.

Таблиця

	Однина			Множина
	ч. р.	ж. р.	сер. р.	
Н.	який?	яка?	яке?	які?
Р.	якого?	якої?	якого?	яких?
Д.	якому?	якій?	якому?	яким?
З.	який? якого?	яку?	яке?	які? яких?
Ор.	яким?	якою?	яким?	яким?
М.	на якому?	на якій?	на якому?	на яких?
Кл.	—	—	—	—

Таблиця відмінкових закінчень прикметників

Відм.	Однина			Множина
	ж. р.	ч. р.	сер. р.	
Н.	-ий (-ій)	-а (-я)	-е (-є)	-і
Р.	-ого (-ього)	-ої (-ьої)	-ого (-ього)	-их (-їх, -їх)
Д.	-ому (-ьому)	-ій	-ому (-ьому)	-им (-їм)
З.	-ий (-ій), -ого (-ього)	-у (-ю)	-е (-є)	-і, -их (-їх)
О.	-им, -їм	-ою (-ьою)	-им (-їм)	-ими (-їми)
М.	-ому (-ьому), -їм	-ій	-ому (-ьому), -їм	-их (-їх)
Кл.	-ий (-ій)	-а (-я)	-е (-є)	-і

МОРФОЛОГІЧНИЙ РОЗБІР ПРИКМЕТНИКА

1. Визначте, чи належить слово до частини мови «прикметник».
2. На яке питання відповідає?
3. Початкова форма (називний відмінок однини, чол. роду).
4. Рід.
5. Число.
6. Відмінок.
7. Синтаксична роль у реченні.

Приклад морфологічного розбору прикметника

Я хочу піти у затишне місце.

***затишне** (місце)*

1. Прикметник.
2. Місце (яке?) затишне.
3. Затишний.
4. Середній рід.
5. Однина.
6. Знахідний відмінок.
7. Другорядний член речення.

яке?

Я хочу піти у затишне *місце.*

другорядний член

PraVa

ДІЄСЛОВО

! **Дієслово** — це частина мови, що означає **дію** або **стан** предмета і відповідає на питання що робити? що зробити?

Термін «дієслово» підказує, що мова йдеться про назву **дії**.

НЕОЗНАЧЕНА ФОРМА ДІЄСЛОВА

Дієслова мають **початкову** форму, яка називається **неозначеною формою** або **інфінітивом**. Неозначена форма тільки називає дію, не вказуючи на особу, час і число. **Неозначена форма** відповідає на питання *що робити? що зробити?*, має суфікси *ти*, *ть*:

пити, *вчить*

ЧАСИ ДІЄСЛОВА

Основною ознакою дієслів є здатність змінюватися за часами:

Що робить?	*грає* — **теперішній** час
Що робив?	*грав* — **минулий** час
Що буде робити?	*буде грати* — **майбутній** час

PraVa

У теперішньому і майбутньому часі дієслова змінюються за особами та числами:

1 особа	2 особа	3 особа	
я граю	*ти граєш*	*він грає*	(однина)
ми граємо	*ви граєте*	*вони грають*	(множина)

У минулому часі дієслова змінюються за числами, а в однині — за родами.

(*я, ти, він*) *грав*∅ (*ми, ви, вони*) *грали*

(*я, ти, вона*) *грала* .

У реченні дієслова найчастіше бувають присудками.

що робив?
Я грав *чудово!*
присудок

ДІЄВІДМІНИ ДІЄСЛІВ. ОСОБА

! Дієвідміни — це дві групи дієслів. За своїми особовими закінченнями всі дієслова поділено на I і II дієвідміни.

Змінювання дієслів за особами та числами називається відмінюванням.

ДІЄВІДМІНИ ДІЄСЛІВ

I дієвідміна

! Дієслова, які у 3-й особі множини теперішнього часу мають закінчення **-уть, -ють**:
співають, несуть

! *Допоміжні слова:*
«Вони зараз що роблять?»

! В інших особових закінченнях пишеться буква **е** або **є**
кажуть — кажеш — каже
співають — співаєш — співає

II дієвідміна

! Дієслова, які у 3-й особі множини теперішнього часу мають закінчення **-ать, -ять**:
кричать, стоять

! *Допоміжні слова:*
«Вони зараз що роблять?»

! В інших особових закінченнях пишеться буква **и** або **ї**
кричать — кричиш — кричить
стоять — стоїш — стоїть

ОСОБОВІ ЗАКІНЧЕННЯ ДІЄСЛІВ

Особа	I дієвідміна		II дієвідміна	
	однина	множина	однина	множина
1-а особа	-у	-ємо	-у	-имо
	-ю	-ємо	-ю	-їмо
2-а особа	-єш	-єте	-иш	-ите
	-єш	-єте	-їш	-їте
3-я особа	-е	-уть	-ить	-ать
	-є	-ють	-їть	-ять

НЕ З ДІЄСЛОВОМ

НЕ з дієсловом пишеться **окремо**:
не співають, не каже, не ходиш, не стоять

Але: *неволити, непокоїтися, нездужати, ненавидіти, невгавати, нечутися, нехтувати*

МОРФОЛОГІЧНИЙ РОЗБІР ДІЄСЛОВА

1. Визначте, чи належить слово до частини мови «дієслово».
2. Початкова форма (неозначена форма).
3. Дієвідміна.
4. Число.
5. Час (якщо є).
6. Особа (якщо є).
7. Рід (якщо є).
8. Синтаксична роль у реченні.

Приклад морфологічного розбору дієслова

Учора жайворонок летів над морем, а сьогодні вже співає у степу.

летів	*співає*
1. Дієслово.	1. Дієслово.
2. Летіти.	2. Співати.
3. II (лет**ить**).	3. I (співа**ють**).
4. Однина.	4. Однина.
5. Минулий.	5. Теперішній.

6. —	6. 3-я ос.
7. Чоловічий.	7. —
8. Присудок.	8. Присудок.

що робив? *що робить?*

Учора жайворонок **летів** *над морем, а сьогодні вже* **співає**

присудок присудок

у степу.

ЗАЙМЕННИК

! **Займенник** — це частина мови, що вказує на предмет, ознаку чи кількість, але **не називає їх**. Уживається **замість** іменника, прикметника, числівника.

Відповідає на питання: *хто? що?* та ін.

Я, він, вона, воно, вони, ми, наш, їхній

Особові займенники

	Однина	Множина
1-а особа	я	ми
2-а особа	ти	ви
3-я особа	він, вона, воно	вони

ВІДМІНЮВАННЯ ОСОБОВИХ ЗАЙМЕННИКІВ

	1-а особа		2-а особа		3-я
	однина	множина	однина	множина	однина
Н.	я	ми	ти	ви	він, воно
Р.	мене	нас	тебе	вас	його
Д.	мені	нам	тобі	вам	йому
З.	мене	нас	тебе	вас	його
О.	мною	нами	тобою	вами	ним
М.	(на) мені	(на) нас	(на) тобі	(на) вас	(на) ньому

! В орудному і місцевому відмінках займенники 3-ї особи починаються з букви **н**:

ним, нею, ними, на ньому, на ній, на них

! Рід мають тільки займенники 3-ї особи однини.

МОРФОЛОГІЧНИЙ РОЗБІР ЗАЙМЕННИКА

1. Визначте, чи належить слово до частини мови «займенник».
2. Початкова форма (називний відмінок однини).
3. Особа.
4. Рід (якщо властивий).
5. Число (якщо властиве).
6. Відмінок.
7. Синтаксична роль у реченні.

Приклад морфологічного розбору займенника

Він приніс нам цікаву книжку.

він	***нам***
1. Займенник.	1. Займенник.
2. Він.	2. Ми.
3. 3-я ос.	3. 1-а ос.
4. Чоловічий.	4. —
5. Однина.	5. Множина.
6. Н.в.	6. Д.в.
7. Підмет.	7. Другорядний член речення.

хто? *кому?*

Він *приніс* **нам** *цікаву книжку.*

підмет другорядний член

ЧИСЛІВНИК

Числівник — це частина мови, яка означає кількість або порядок предметів при лічбі й відповідає на питання *скільки? котрий?*

десять, шістнадцятий, сто сімдесятий

КІЛЬКІСНІ Й ПОРЯДКОВІ ЧИСЛІВНИКИ

Кількісні числівники означають кількість предметів, відповідають на питання *скільки?:*

два, одна шоста, двоє, п'ятдесят

Кількісні числівники змінюються за відмінками:

три (хлопчики), трьох (хлопчиків), трьом (хлопчикам)

Кількісні числівники не змінюються за числами і не мають роду.

Порядкові числівники означають порядок предметів при лічбі, відповідають на питання *котрий? котра? котре? котрі?:*

другий, тридцять перший, п'ятсот сьомий

Порядкові числівники змінюються, **як прикметники**, за відмінками, числами та родами:

(у) шостому (класі), (на) п'ятій (сторінці), друге (каченя), перші (дні)

МОРФОЛОГІЧНИЙ РОЗБІР ЧИСЛІВНИКА

1. Визначте, чи належить слово до частини мови «числівник».
2. Початкова форма.
3. Кількісний чи порядковий.
4. Рід.
5. Число.
6. Відмінок.
7. Синтаксична роль у реченні.

Приклад морфологічного розбору числівника

У шкільному садочку учні посадили три яблуньки. Третя яблунька була найгарніша.

три	***третя***
1. Числівник.	1. Числівник.
2. Три.	2. Третій.
3. Кількісний.	3. Порядковий.
4. —	4. Жіночий.
5. —	5. Однина.
6. З.в.	6. Н.в.
7. Другорядний член речення.	7. Другорядний член речення.

У шкільному садочку учні посадили **три** *яблуньки.*
що? — другорядний член

Третя *яблунька була найгарніша.*
який? — другорядний член

ПРИСЛІВНИК

Прислівник — це частина мови, яка виражає ознаку дії чи ознаку іншої ознаки, відповідає на питання: *які? коли? де? куди? звідки? в якій мірі? чому? навіщо?*

добре, вранці, там, зверху, праворуч, зовсім, спросоння, навмисно

Прислівники **не змінюються** ні за числами, ні за відмінками. Вони не мають роду.

ПРИЙМЕННИК

Прийменник — це **службова** частина мови, яка служить для зв'язку слів у реченні.

без, для, до, із, по, назустріч, у, за, між, над, перед, про

Прийменники **не змінюються** за числами, родами, відмінками.

СПОЛУЧНИК

Сполучник — це службова частина мови, що пов'язує слова в реченні та прості речення — у складному. Сполучник не є членом речення.

і, й, та, а, але, мовби, ніби, як, якщо, щоб, хоч

ЗМІСТ

Голосні звуки 4
Приголосні звуки. 5
М'який знак 6
Апостроф 6
Які слова треба писати з буквою ґ? 6
М'які і тверді приголосні звуки 7
Глухі та дзвінкі приголосні звуки 8
Парні дзвінкі та глухі приголосні 8
Склад 10
Наголос в українській мові. 12
Перенос слів 13
Фонетичний розбір слова 15
Будова слова 16
Корінь слова 17
Суфікс 18
Префікс 19
Розбір слова за будовою 19
Словосполучення 20
Речення 21
Типи речень 21
Головні і другорядні члени речення 22
Однорідні члени речення 23
Розділові знаки при однорідних членах речення. . . . 24
Розбір простого речення 24
Текст. Будова тексту 25
Заголовок 26
Монолог і діалог 26
Змістовні типи текстів 27
Орфограма. 29
Орфограма «Велика буква» 29
Орфограма «ь» 30
Орфограма «Спрощення у групах приголосних» 32
Орфограма «Йо, ьо» 33
Шиплячі звуки та їх позначення буквами 34
Вживання букв и, і після г, к, х, ж, ч, ш, щ 34

Апостроф 36
Частини мови 37
Іменник 38
Назви власні і загальні 39
Назви істот і неістот 39
Рід іменників 40
Число іменників 41
Відмінювання іменників. 41
Чотири типи відмін іменників 43
Відмінювання іменників I відміни. 44
Відмінювання іменників II відміни 45
Відмінювання іменників III відміни 46
Відмінювання іменників IV відміни. 47
Морфологічний розбір іменника 48
Прикметник 49
Змінювання прикметників за родами. 49
Змінювання прикметників за числами. 50
Відмінювання прикметників 50
Морфологічний розбір прикметника 52
Дієслово 53
Неозначена форма дієслова. 53
Часи дієслова 53
Дієвідміни дієслів. Особа 54
Дієвідміни дієслів 55
Особові закінчення дієслів 55
Не з дієсловом. 56
Морфологічний розбір дієслова 56
Займенник 57
Відмінювання особових займенників 58
Морфологічний розбір займенника 59
Числівник. 60
Кількісні й порядкові числівники 60
Морфологічний розбір числівника. 61
Прислівник 62
Прийменник 62
Сполучник 62

- Відповідність чинній програмі МОНУ
- Швидкий пошук інформації
- Розвиток вміння аналізувати
- Помічник у підготовці до ДПА

ЯК ПРИДБАТИ ПРОДУКЦІЮ ВИДАВНИЦТВА «ТОРСІНГ ПЛЮС»

ФІРМА — ПОДТОЮ

ІНТЕРНЕТ-КАГАЗИН

ISBN 978-611-030-058-8

ТОРСІНГ